

Małgorzata MichalskaInstytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytet Wrocławski

Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych¹ i obecność w niej muzeów prywatnych z Dolnego Śląska i Opolszczyzny

Na mapie jednostek muzealnych coraz częściej i w większej liczbie uwiadczniają się takie, które choć przez swoich założycieli i prowadzących są nazywane muzeami, to formalnie takiego statusu nie posiadają². Są to nierejestrowane „muzea prywatne”, „muzea społeczne”, „muzea domowe”, „małe muzea”. Warto zauważyć, że często określenia te są stosowane zamiennie [Błyskał, Nasiłowska, Pietrzyk, Szostak 2025: 3-4], mimo że akcentują różne wyróżniki takich zbiorów: przynależność/własność – prywatne, społeczne, lokację – domowe, czy wielkość zbiorów – małe. W ostatnim przypadku użyty dookreślnik można również odczytać jako „nieznaczący”, co wpisuje tego typu zbiory i kolekcje w debatę o ich statusie w kontekście instytucji, jaką stanowi muzeum³. Nie zmienia to faktu, że są coraz bardziej widoczne. Według Longina Graczyka, w połowie 2025 roku działało w Polsce co najmniej 4000 aktywnych podmiotów prywatnego, społecznego, nieformalnego muzealnictwa i kolekcjonerstwa [2025: 10].

¹ Artykuł mógł powstać dzięki wparciu dr. Ryszarda Gładkiewicza – historyka, prezesa Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego oraz przewodniczącego Rady Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie-Zdroju (Pstrążnej). W tym miejscu chciałabym mu podziękować za udostępnione mi publikacje oraz czas poświęcony na rozmowy.

² Formalnie muzeum jest jednostką organizacyjną, w Polsce działającą zgodnie z Ustawą o muzeach z 21 listopada 1996 r., z późniejszymi zmianami oraz ustawą z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, na podstawie nadanego statutu, stąd posiada osobowość prawną i jest wpisana do Państwowego Rejestru Muzeów prowadzonego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

³ Zwracając na to uwagę, w kontekście ustawy o muzeach: Dorota Folga-Januszewska, Leon Graczyk, Paweł Jaskinis i Wiesław Skrobot (2024).

Drugim wyróżnikiem jest różnorodność tematyczna zbiorów. To wszystko sprawia, że są uznawane za „prawdziwy fenomen kultury”, który wciąż jest niedostatecznie opisany. W niniejszym tekście uwaga zostanie skoncentrowana na „muzeach domowych” – a tak są określane jako „prywatne zbiory pamiątek i zabytków, będące wartościowymi kolekcjami osób fizycznych, szkół, stowarzyszeń, parafii i ośrodków kultury. Często zbiory te mają szerszy kontekst i ponadlokalne znaczenie historyczne” [Małopolskie... 2023: 87].

Celem artykułu jest przybliżenie charakteru ujętej w tytule „Sieci” oraz jej znaczenia dla obszaru Dolnego Śląska i Opolszczyzny – regionów od lat stanowiących teren badawczy autorki⁴. Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej zarysowana została inicjatywa powołania Sieci Muzeów Domowych, wyjaśnione zostało jej umiędzynarodowienie a także pokrótce opisana działalność. W drugiej zaś, uwaga została skupiona na wybranych muzeach domowych wspomnianych regionów. Ważnym przy opisie ich działalności jest namysł nad rolą/rolami, jakie pełnią w kontekście działalności regionalnej.

Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych – powołanie i działalność

Mówiąc o początkach Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych, należy wskazać dwie daty. Pierwszą z nich jest rok 2007, kiedy – w sposób uchwytny – pojawiła się ta inicjatywa za sprawą ówczesnego dyrektora Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie Zdroju (Pstrążnej)⁵ (dalej: MKLPS) – Bronisława Kamińskiego, z wykształcenia historyka. Zorganizował on w siedzibie muzeum spotkanie, w którym uczestniczyli muzealnicy i lokalni zbieracze oraz kolekcjonerzy. Celem spotkania była próba rozpoznania skali zjawiska, jakim są prywatne zbiory przedmiotów, pokazujących historię i kulturę regionu w kontekście historii rodzinnych,

⁴ W swoich artykułach autorka podejmuje tematykę etniczno-kulturowego zróżnicowania Dolnego Śląska, przesiedleń z Kresów Wschodnich na Dolny Śląsk oraz historii rodzinnych. Patrz np.: *Etniczno-kulturowe zróżnicowanie Dolnego Śląska*, [w:] Przymuszała Lidia, Świata-Trybek Dorota red., *Kulturowo-językowy obraz Śląska*, Uniwersytet Opolski, Opole 2017; *Krajobraz kulturowy Kresów Wschodnich we wspomnieniach mieszkańców Dolnego Śląska*, [w:] Przymuszała Lidia, Świata-Trybek Dorota red., *Dziedzictwo kulturowe Śląska. Materiały, analizy, interpretacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2019; *Zachowanie świątecznych tradycji kulinarnych wśród ludności przesiedlonej po II wojnie światowej z Kresów Wschodnich na Dolny Śląsk*, [w:] Przymuszała Lidia, Świata-Trybek Dorota red., *Dziedzictwo kulinarne śląska w nowych kontekstach interpretacyjnych*, Uniwersytet Opolski, Opole 2020; *Dolny Śląsk. Tyrolskie domy, wileńskie palmy, ruchome szopki, buncloki*, [w:] *Folklor Polski. Sztuka Ludowa – zwyczaje – obrzędy*, Wydawnictwo SBM, Warszawa 2020.

⁵ W artykule będę używała zamiennie: Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie Zdroju i nazwę potoczną: skansen w Pstrążnej.

a także dyskusja nad możliwościami współpracy z lokalnymi instytucjami muzealnymi. Chcąc odróżnić owe inicjatywy, zaczęto używać roboczo określenia „muzea domowe”, koncentrując uwagę na ich nieformalnym statusie i lokacji w przestrzeni bliskiej ich inicjatorom.

Drugą datą jest 2008 rok. Wówczas, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe z siedzibą we Wrocławiu, wyszło z inicjatywą powołania do życia Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych (dalej: MSMD). W ten sposób stało się ono, obok Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie Zdroju, jej głównym koordynatorem. Do współpracy zaproszono również: Naczelną Dyрекcję Archiwów w Warszawie, Uniwersytet Śląski w Opawie (Wydział Filozoficzno-Przyrodniczy)⁶, także Macierz Słowacką – Słowacki Instytut Historyczny⁷ z siedzibą w Martinie.

Do Sieci jako pierwsze weszły muzea z Polski (głównie z Dolnego Śląska, Opolszczyzny, potem też Małopolski⁸ i Mazowsza⁹) oraz Czech i Słowacji, a następnie również Ukrainy i Białorusi. Dziś Sieć zrzesza posiadaczy 262 kolekcji – 200 polskich, 50 czeskich, 6 słowackich, 5 ukraińskich, 1 białoruską¹⁰. W jej skład wchodzi również członkowie zbiorowi, m.in.: Śląskie Towarzystwo Genealogiczne z siedzibą we Wrocławiu, Stowarzyszenie „Pamięć i Dialog” z Legnicy, Fundacja Ari Ari z Bydgoszczy¹¹. Sieć współpracuje z uczelniami wyższymi w Polsce i Republice Czeskiej oraz polskimi muzeami rejestrowanymi. Jest otwarta dla wszystkich chętnych, nie wymaga wnoszenia opłat członkowskich, raportów ani sprawozdań [Marcinowska 2025: 5].

⁶ Tutaj szczególne zasługi położyli prof. Irena Korbelařová i prof. Rudolf Žáček, ówczesny rektor. Oprócz wykształcenia historycznego, posiadają oni również przygotowanie muzealne. Związani byli i są nie tylko z Uniwersyteciem Śląskim w Opawie, ale także z Muzeum Śląskim w tym mieście. Do dziś stanowią filary funkcjonowania Sieci.

⁷ Matice slovenská – Slovenský historický ústav.

⁸ Więcej na ich temat na stronie internetowej Muzeum Ziemi Sądeckiej [<https://muzeum.sacz.pl/małopolskie-muzea-domowe>].

⁹ Z inicjatywy kolekcjonerów i zbieraczy z Mazowsza zostało powołane Stowarzyszenie Polskich Muzealników Prywatnych z siedzibą w Kobyłce koło Warszawy. Niestety decyzją z 17 maja 2025 roku podjętą podczas Nadzwyczajnego Walnego Zjazdu Członków postawiono Stowarzyszenie w stan likwidacji. Na likwidatora wyznaczono prezesa – Pawła Zaniewskiego. Likwidacja stowarzyszenia została zaplanowana do 30 listopada 2025 roku.

¹⁰ Stan na 31 lipca 2025 roku. Ich wykaz prowadzi Jadwiga Dunaj z Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego. Informacje uzyskane dzięki uprzejmości dr. Ryszarda Gładkiewicza.

¹¹ Fundacja Ari Ari zrealizowała w 2012 roku projekt badawczy zatytułowany *Muzea prywatne, kolekcje lokalne. Badania nowej przestrzeni kulturowej*. Efektem badań był obszerny raport, który ukazał się zarówno w wersji papierowej jak i online [*Muzea prywatne...* 2012; <https://ariari.org/raport-muzea-prywatne-kolekcje-lokalne/>; data odczytu 20.11.2025].

Działalność Sieci w kilku krajach Europy Środkowo-Wschodniej sprawia, że niezwykle trudno jest znaleźć wspólną formułę prawną i organizacyjną, uwzględniającą zasady działania tego typu związków / instytucji w poszczególnych państwach. Dlatego też osoby identyfikujące się z Siecią podkreślają jej społecznikowski i zrzeszeniowy charakter, i to, że brak zinstytucjonalizowanej formy działalności MSMD jest dla nich korzystniejszy. Co więcej, fakt ten potwierdza istnienie Sieci od blisko dwudziestu lat. Można zatem uznać, że dotychczasowa formuła funkcjonowania sprawdza się, a co za tym idzie jej uczestnicy nie dążą do zmian.

Tak więc, MSMD jest rodzajem platformy współpracy jednostek i podmiotów. Zrzesza prywatnych zbieraczy, kolekcjonerów oraz wspierające ich instytucje i badacze, reprezentujących różne dziedziny nauki (przede wszystkim etnologów, antropologów kultury, historyków, geografów, socjologów) a także sympatyków. Jej celem jest rejestracja, dokumentacja, naukowe opracowanie i popularyzacja zbiorów prywatnych jako specyficznej formy dziedzictwa kulturowego oraz wykorzystania ich dla rozwoju gospodarczo-społecznego i kulturalnego, zwłaszcza obszarów wiejskich [*Muzeum Domowe. Informator* 2015: 2]. W jej ramach funkcjonuje Zespół Koordynacyjno-Programowy, w skład którego wchodzi przedstawiciele instytucji-organizatorów Sieci, a także przedstawiciel kolekcjonerów.

Można wyróżnić trzy podstawowe formy działalności MSMD. Są to: fora, warsztaty terenowe oraz działalność publikacyjna. Przykładem pierwszej z nich jest rokrocznie odbywające się Międzynarodowe Forum Muzeów Domowych (dalej: MFMD). Składa się ono zwykle z trzech komponentów: sympozjum popularno-naukowego / naukowego, warsztatów lub wycieczki terenowej do któregoś z muzeów należących do Sieci oraz spotkania / dyskusji panelowej. Podczas Forum poruszane są aktualne problemy dotyczące funkcjonowania muzeów domowych.

Dotychczas odbyło się 18 edycji Forum. Pierwsza, 14 września 2008 roku, w Kudowie Zdroju¹². Jej temat brzmiał *Kultura a rola muzeum*. II, 3 października 2009 roku, nosiła tytuł *Region i regionalizm na przykładzie Dolnego Śląska*. III miała miejsce w dniach 25–26 listopada 2010 roku. Jej tematem przewodnim była *Idea muzeów domowych i problemy realizacji*. Kolejnym (IV–IX, 2011–2016) towarzyszyła problematyka kulinarna, która na kilka lat stała się tematem wiodącym. Podczas IX Forum skupiono się na pożywieniu związanym z tradycyjnym weselem. Jubileuszowe – X – odbyło

¹² Podobnie jak kilka kolejnych.

się w 2017 roku, a XI – w kolejnym. Tematem wiodącym były tradycje i pamiątki kultury kulinarnej oraz praktyczne możliwości ich wykorzystania w agroturystyce.

Do 2014 roku Fora odbywały się po polskiej stronie granicy, w Kudowie Zdroju, rok później do ich organizatorów dołączyło miasto Czeska Skalice. Od tej pory spotkania przyjęły charakter transgraniczny i odbywają się po obu stronach polsko-czeskiej granicy.

W dniach 10–11 maja 2019 roku XII Forum miało miejsce po raz pierwszy w Miasteczku Galicyjskim, Oddziale Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu¹³. Było poświęcone prywatnym kolekcjom w Małopolsce i kraju¹⁴ preszowskim na Słowacji¹⁵. Miało ono również charakter transgraniczny, tym razem polsko-słowacki. Współorganizatorami byli: Skansen w Laskowej k. Nowego Sącza (Fundacja „Nasze Dziedzictwo”), Muzeum Lubowskie w Starej Lubowli oraz Gniazda (Hniezdne, Republika Słowacka)¹⁶. Uczestnicy Forum mieli możliwość zapoznania się z prywatnym muzeum na wolnym powietrzu, założonym blisko 20 lat temu przez Barbarę i Krzysztofa Jędrzejków. W muzeum tym zlokalizowano zabytkowe obiekty budownictwa wiejskiego oraz zaprezentowano wyposażenie ich wnętrz pochodzące z gminy Laskowa oraz okolic. Można w nim także podziwiać warsztaty rzemieślników: kołodzieja, stolarza, szewca i tkacza. Skansen posiada również kolekcję narzędzi i maszyn rolniczych. Prowadzi działalności edukacyjną dla dzieci, młodzieży i dorosłych¹⁷.

Od 2019 roku, naprzemiennie, głównymi organizatorami Forum są MKLPS w Kudowie-Zdroju i Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu wraz z partnerami czeskimi oraz odpowiednio słowackimi.

Podczas XIII Forum, odbywającego się w dniach 19–20 września 2020 roku w Kudowie-Zdroju i Czeskiej Skalicy, uwagę poświęcono piernikarstwu. Jego temat brzmiał: *Tradycje i zabytki kultury kulinarnej. Piernikarstwo*. Oprócz konferencji naukowej odbyły się również warsztaty. Jeden, *Dopowiadania muzeów domowych*, w Muzeum Bożeny Niemcowej w Czeskiej

¹³ 24 stycznia 2024 roku nastąpiła zmiana nazwy Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu na Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu.

¹⁴ Kraj to odpowiednik administracyjny polskiego województwa.

¹⁵ Temat: *Prywatne kolekcje – możliwości rozwoju i współpracy ze szczególnym uwzględnieniem Małopolski i kraju preszowskiego*.

¹⁶ Tutaj uczestnicy Forum zwiedzili wystawę w Nestville Parku – starą destylarnię / gorzelnię, prezentującą historię regionu z jej najważniejszymi wydarzeniami historycznymi, które znacząco wpłynęły na produkcję napojów alkoholowych i towarzyszące im rzemiosła regionu Północnego Spiszu.

¹⁷ <https://www.zagrodanajedrzejkowce.pl>; data odczytu: 8.11.2025.

Skalicy, a drugi, *Propozycje i perspektywy rozwoju Sieci Muzeów Domowych*, w skansenie w Pstrążnej. W ich wyniku powołano specjalną grupę roboczą ds. piernikarstwa, na której czele stała Anna Kornelia Jędrzejewska z Muzeum Okręgowego im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy¹⁸.

XIV MFMD *Smakowanie dziedzictwa w muzeach domowych* odbyło się w dniach 8–9 października 2021 roku ponownie w Miasteczku Galicyjskim, a także w Muzeum Sztuki Ludowej im. ks. Edwarda Nitki w Paszynie – Filii Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie. Zostało ono zrealizowane w ramach projektu *Muzea domowe – ożywianie tożsamości w społecznościach lokalnych Małopolski*. W czasie Forum odbyło się spotkanie koordynatorów MSMD.

XV MFMD *Kolekcje kresowe – Kresy w muzeach domowych* odbyło się w 23–25 września 2022 roku w Kudowie Zdroju oraz Czeskiej Skalicy. Wzięli w nim udział wybitni znawcy problematyki kresowej z Polski, Czech i Słowacji. Sympozjum towarzyszyły warsztaty terenowe *Doświadczenia muzeów domowych* w Muzeum Bożeny Niemcowej w Czeskiej Skalicy oraz w skansenie w Pstrążnej *Propozycje i perspektywy rozwoju Sieci Muzeów Domowych*.

XVI MFMD, 25–27 maja 2023 roku, miało miejsce w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu oraz prywatnym Muzeum Pszczelarstwa w Stróżach. Tym razem zajęto się *Pograniczami kulturowymi w Europie Środkowo-Wschodniej i strażnikami pamięci*. Prelegentami byli goście z Polski, Czech, Słowacji i Ukrainy. W ramach Forum odbyły się warsztaty *Kwestie metodyczne i organizacyjne kolekcji prywatnych* oraz wyjazd terenowy *Prezentacja muzeów małopolskich powstałych w oparciu o zbiory prywatne*.

XVII MFMD *Małe, społeczne i prywatne muzea – problemy i propozycje* miało miejsce po polskiej i czeskiej stronie granicy, w Nachodzie, Kudowie Zdroju, Jaroměřu i Šestajovicach. Tym razem trwało ono aż 4 dni: 19–22 września 2024 roku. Forum zostało zorganizowane w ramach jubileuszu XL-lecia MKLPS w Kudowie-Zdroju (Pstrążnej). Podczas niego poruszano m.in. takie tematy jak: *Konstytucyjne podstawy roszczeń o dofinansowanie przez państwo polskie działalności muzeów prywatnych*, *Społeczne i prywatne muzealnictwo – diagnoza problemów*, *40 lat Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudectkiego*. W ramach objazdu krajoznawczo-metodycznego po stronie czeskiej uczestnicy Forum odwiedzili takie miejscowości jak: Náchod, Jaroměř, Šestajovice. Odbył się również panel dyskusyjny zatytułowany *Społeczne*

¹⁸ Od 2024 roku dyrektorka tej placówki.

i prywatne muzealnictwo – federacja. Spotkanie zakończyły warsztaty *Perspektywy rozwoju Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych*¹⁹.

W dniach 6–7 czerwca 2025 roku, w Muzeum Ziemi Sądeckiej²⁰ w Nowym Sączu miało miejsce XVIII MFMD zatytułowane *Muzea prywatne i kolekcjonerzy w Polsce i za granicą*, zorganizowane dzięki dotacji z programu strategicznego województwa małopolskiego *Małopolska 2030*. W ramach objazdu terenowego jego uczestnicy mogli zwiedzić Muzeum Lachów Sądeckich im. Zofii i Stanisława Chrzastowskich i Kubalówkę – Chatę lachowską w Podegrodziu, Dwór w Świdniku, Muzeum Domowe Józefa Lizonia w Rogach (rzeźby), Lisią Chatę – Muzeum Domowe w Długolęce-Świerkli, Prywatną Galerię Malarstwa Kazimierza Twardowskiego w Naszacowicach oraz wystawę *Świat pieczęci* ze zbiorów prywatnych Janusza Giersza i Mariusza Kopniaka prezentowaną w sali konferencyjnej Muzeum Ziemi Sądeckiej.

Kolejne, XIX już, Forum zaplanowano na początek czerwca 2026 roku w Prudniku. Natomiast XX – jubileuszowe – odbędzie się w 2027 roku ponownie w Nowym Sączu.

Ten krótki przegląd warto uzupełnić jeszcze o informację nt. czesko-polsko-słowackiego spotkania warsztatowego poświęconego problematyce muzeów domowych, zatytułowanego *Droga do wzmocnienia czesko-polskiej współpracy / Fórum domácích muzeí. Cesta k posílení česko-polské spolupráce*, które zorganizowano w dniach 5–7 października 2022 roku w Opawie, na zaproszenie władz tamtejszego uniwersytetu. Było ono poświęcone perspektywom rozwoju międzynarodowej współpracy ośrodków akademickich, muzeów publicznych oraz tzw. muzeów domowych. Szczególną uwagę zwrócono na życie codzienne oraz kulturę mieszkańców miast i wsi, a także możliwość wspólnej popularyzacji wiedzy na ich temat. W ramach warsztatów odbyła się prezentacja i konsumpcja wypieków przygotowanych na bazie dawnych przepisów. Uczestnicy spotkania mieli również możliwość wzięcia udziału w wycieczce do skansenu w Rožnowie pod Radhoszczem²¹.

W corocznych forach biorą udział przedstawiciele muzeów domowych, a także pracownicy nauki oraz zawodowi muzealnicy. Spotkania są okazją

¹⁹ <https://dzieje.pl/wiadomości/xvii-miedzynarodowe-forum-muzeow-domowych-rusza-w-czwartek-w-kudowie-zdroj>; data odczytu: 8.11.2025.

²⁰ 24 stycznia 2024 roku nastąpiła zmiana nazwy Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu na Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu.

²¹ Czes. Valašské muzeum v přírodě. Rožnov pod Radhoštěm.

do wymiany doświadczeń w funkcjonowaniu tego typu placówek, a udział fachowców (naukowców, muzealników) i wygłoszone przez nich referaty stanowią wsparcie naukowe, metodologiczne, jak również praktyczne dla osób / podmiotów często amatorsko rozwijających swoją działalność muzealną / wystawienniczą.

Od 2010 roku wprowadzono kolejną formę działalności Sieci – terenowe / plenerowe warsztaty metodyczne, które trwają od jednego do trzech dni. Odbywają się one dzięki gościnności właścicieli poszczególnych kolekcji. Dają możliwość zapoznania się z konkretnymi zbiorami, co stanowi podstawę do dyskusji o metodach i problemach tworzenia oraz prowadzenia muzeów domowych / prywatnych, a także okazję do wymiany myśli dotyczących bieżących problemów ich działalności oraz funkcjonowania Sieci. Dużym problemem w działalności muzeów domowych i kolekcji prywatnych w Polsce są przede wszystkim kwestie prawne oraz finansowe. Jednostki, które nie mają osobowości prawnej, nie mogą ubiegać się o dotacje. Dlatego też niektóre muzea zakładają fundacje lub działają w ramach organizacji pozarządowych (stowarzyszenia, fundacje). Zdarza się, że w warsztatach uczestniczą również przedstawiciele władz samorządowych. Odbywają się one zarówno w kraju, jak i za granicą (rzadziej), bywa, że kilka razy w ciągu jednego roku.

Pierwsze warsztaty plenerowe odbyły się w dniach 17–18 kwietnia 2010 roku na Dolnym Śląsku, w Łomnicy koło Głuszycy (Łowisko *Złota woda*). Goszczącym był Jerzy Rudnicki, który podjął członków Sieci również rok później – 16 kwietnia 2011 roku. Tego samego roku warsztaty plenerowe odbyły się także w Borszczowie na Ukrainie (20–21 czerwca) u Bogdana Fedorczyka oraz w Legnicy i Bobrowie (9 lipca) u Edwarda Krakowskiego i Ryszarda Aszurkiewicza. W 2012 roku członkowie Sieci mieli okazję zapoznać się ze zbiorami Muzeum Etnograficznego w Niemenczynie (Litwa, 29–30 sierpnia). Odwiedzili także Macierz Słowacką – Słowacki Instytut Historyczny w Martinie (15–17 października). W ramach współpracy z archiwami państwowymi, w 2014 roku miały miejsce warsztaty w Kamieńcu Żąbkowickim (12 maja) – *Zbiory archiwalne w muzeach domowych*, a kolejne rok później (13 kwietnia) – *Zabezpieczenie zbiorów fotograficznych i audiowizualnych w archiwum domowym*. W 2016 roku zorganizowano konkurs *Z domowego archiwum*, którego MSMD była jednym ze współorganizatorów. Konkurs był skierowany do dzieci i młodzieży z powiatów kłodzkiego i żąbkowickiego, gmin: Kamieniec Żąbkowicki, miejskiej Dzierżoniów,

Piława Górna i Strzegom. Jego pokłosiem jest publikacja *Z rodzinnego archiwum. Prace laureatów konkursu edukacyjnego dla dzieci i młodzieży* [Dziatczyk red. 2016].

Ważną rolę w funkcjonowaniu MSMD odgrywa działalność wydawnicza. W latach 2007–2008 odbyły się w MKLPS w Kudowie Zdroju dwie międzynarodowe konferencje na temat dziedzictwa kulturowego tego regionu w kontekście procesów kształtowania się tożsamości ludności mieszkającej na Dolnym Śląsku oraz regionalizmu [Kamiński 2018: 72-74]. Ich owocem jest zbiór wygłoszonych wówczas referatów, które ukazały się w pracy zbiorowej *Muzea a dziedzictwo pogranicza* [Gładkiewicz red. 2008].

Z kolei w latach 2013–2016 zostały wydane 4 biuletyny²² dotyczące działalności Sieci. W 2013 i 2015 roku w języku polskim, a w 2014 i 2016 roku w języku czeskim. Zostały one opublikowane przez Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, pod nadzorem merytorycznym Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego (w ramach programu *Rozwoju Obszaru Wiejskich*, finansowanego przez Unię Europejską i budżet państwa). Na ich łamach znalazły się informacje o instytucjach – organizatorach Sieci, instytucjach współpracujących (partnerach Sieci), o zespole koordynacyjno-programowym oraz bieżące wykazy muzeów domowych należących do niej. W biuletynach można także odnaleźć krótkie charakterystyki wybranych muzeów, informacje na temat kolejnych MFMD, warsztatów plenerowych oraz plany rozwojowe na kolejne lata funkcjonowania Sieci. Wszystkie te pisma, choć mają charakter broszurowy, to są stosunkowo bogato ilustrowane. Ukazało się też kilka opracowań o charakterze metodycznym²³. Na łamach rocznika „Dolny Śląsk”, wydawanego przez Dolnośląskie Towarzystwo Regionalne, z 2018 roku (nr 21), znalazł się oddzielny dział poświęcony dolnośląskim muzeom domowym. Artykuły

²² Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Jaremczyk Joanna oprac., *Muzea domowe*, Wrocław 2013; Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Kamiński Bronisław MK oprac., *Domáci muzea. Bulletin 2014*, Wrocław 2014; Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Kamiński Bronisław MK oprac. i red., *Muzea Domowe. Informator 2015*, Wrocław 2015; Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard oprac. i red., *Domáci muzea. Bulletin 2016*, Wrocław 2016.

²³ Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Jaremczyk Joanna, Malchar Magdalena red., *Muzea domowe: poradnik metodyczny 2013*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław 2013; Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard red., *Muzea Domowe. Materiały informacyjno-metodyczne*. 1, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych, Wrocław 2015; *Muzea Domowe. Materiały informacyjno-metodyczne*. 2, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych, Wrocław 2016; Gładkiewicz Ryszard red., *Muzea Domowe. Materiały informacyjno-metodyczne*. 3, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych, Wrocław 2017.

w nim zawarte to przedruki z wydawnictw MSMD. Szczególną uwagę należy zwrócić na artykuł Krystyny Toczyńskiej-Rudysz, byłej dyrektor Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, poświęcony zasadom konserwacji i zabezpieczenia zbiorów [Toczyńska-Rudysz 2018: 156-162]. Jest to istotne źródło informacji dla kolekcjonerów prywatnych, którzy zwykle nie posiadają specjalistycznej wiedzy o tym, jak postępować z obiektami, które są w ich pieczy. Drugi artykuł, autorstwa Ivo Łaborewicza, kierownika Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Jeleniej Górze, jest poświęcony archiwaliom w kolekcjach prywatnych, w którym można znaleźć wiele informacji praktycznych dotyczących sposobów ich opracowywania [2021: 163-167].

Z części Forów zostały opracowane referaty, które znalazły się na łamach prac zbiorowych, przygotowanych przez osoby będące członkami zespołu programowego: Jadwigę Dunaj (PCTN), Ryszarda Gładkiewicza (PCTN), Marię Marcinowską (Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu). Niektóre z nich są dostępne w wersji elektronicznej²⁴.

Warto zwrócić uwagę na stronę internetową Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu i znajdującą się tam zakładkę Małopolskie Muzea Domowe. Znajdziemy tam opis projektu o takim właśnie tytule, którego koordynatorką jest Maria Marcinowska, specjalista ds. organizacji wystaw i imprez kulturalnych, jednocześnie członkini zespołu koordynacyjno-programowego MSMD. Bierze w nim udział 28 placówek muzealnych²⁵. Na zaprezentowanej liście możemy znaleźć adresy kontaktowe oraz krótkie charakterystyki poszczególnych muzeów, jak i materiał ilustracyjny. Istnieje możliwość dołączenia kolejnych chętnych właścicieli muzeów domowych do projektu. Zasady przynależności sformułowano w *Regulaminie* zatwierdzonym i podpisanym przez dyrektora Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu w dniu 3 marca 2016 roku. Jak można przeczytać w punkcie 4:

²⁴ Marcinowska Maria red., przy współudziale Jadwigi Dunaj i Ryszarda Gładkiewicza, *Muzea domowe. Kresy i pogranicza kulturowe oraz Strażnicy pamięci. Wybór materiałów pokonferencyjnych z Forów Muzeów Domowych w Małopolsce i na Dolnym Śląsku w 2022 i 2023 r.*, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Nowy Sącz 2023; Błazewicz Bogusław i in., *Muzea domowe – ożywianie tożsamości w społecznościach lokalnych Małopolski oraz rozbudowa Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych*, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Nowy Sącz 2021; Marcinowska Maria red., przy współudziale Jadwigi Dunaj i Ryszarda Gładkiewicza, *XVIII Międzynarodowe Forum Muzeów Domowych Muzea prywatne i kolekcjonerzy w Polsce i za granicą. Wybór materiałów pokonferencyjnych*, Muzeum Ziemi Sądeckiej, Nowy Sącz 2025. W tej ostatniej pracy zamieszczono na końcu bogaty wybór źródeł, literatury i netografii poświęconych muzealnictwu, a szczególnie muzeom domowym.

²⁵ Stan na 14.11.20 [<https://muzeum.sacz.pl/małopolskie-muzea-domowe>, data odczytu: 15.11.2025]. Lista jest na bieżąco aktualizowana.

Głównym celem jest umożliwienie właścicielom kolekcji zaprezentowania ich zbiorów w formie opisowej i fotograficznej na muzealnej stronie internetowej oraz stworzenie bazy danych, która pozwoli wykorzystywać te informacje do celów naukowych i popularyzatorskich²⁶.

Na wspomnianej stronie znajduje się również zachęta do wzięcia udziału w projekcie:

Serdecznie zapraszamy do zaprezentowania swojej prywatnej kolekcji i do umieszczenia informacji o niej na stronie internetowej Muzeum Ziemi Sądeckiej. Informacja o prywatnych zbiorach jest dobrowolna, tworzona jednak z myślą o jej upublicznieniu w zakresie, który pozwoli dotrzeć do zbiorów, mogących czasem w kluczowy sposób uzupełnić tematyczną wystawę, publikację lub pracę naukową²⁷.

Płaszczyzną wymiany doświadczeń między osobami prowadzącymi muzea prywatne / domowe oraz prezentacji zbiorów są również różnorodne grupy tematyczne na Facebooku. Chcę o niektórych z nich krótko wspomnieć, choć nie jest to podstawowa forma działalności MSMD, raczej są to indywidualne inicjatywy osób prywatnych, należących do Sieci (nie ma ona swojej grupy na Facebooku; informacje na jej temat możemy znaleźć na stronie Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego). I tak, jedną z takich grup są *Prywatne muzea i kolekcje*, której założycielem jest Tomasz Chruściel. Grupa powstała 29 września 2022 roku i obecnie liczy 61 członków. Jej celem jest promocja wystaw i pasji kolekcjonerskiej osób, które chcą je udostępniać szerszej publiczności. Jest to także miejsce do wzajemnego wspierania się i dzielenia swoimi doświadczeniami w prowadzeniu bądź to placówek muzealnych, bądź udostępniania online swoich kolekcji. Założyciel grupy kolekcjonuje paczki papierosów z całego świata, które zgromadził w Muzeum Starych Papierosów PRL. Znajduje się ono w Będzinie koło Katowic, w mieszkaniu prywatnym. Kolekcja liczy ponad 10 tysięcy opakowań. Najwięcej pochodzi z Polski, datowane są od 1925 roku aż po czasy współczesne. Kolejna grupa, do której można dołączyć na Facebooku, nosi nazwę *Muzea prywatne, skanseny, agroturystyka, artyści, wycieczki, pielgrzymi*. Powstała 5 stycznia 2014 roku a jej założycielem jest Stanisława Jasiczek. Liczy aktualnie 173 członków. Jak można wnioskować na podstawie dość szerokiej pojemnościowo nazwy, znajdują tu swoje miejsce osoby mające różnorodne pasje związane z kolekcjonerstwem, udostępnianiem zbiorów,

²⁶ <https://muzeum.sacz.pl/małopolskie-muzea-domowe>, data odczytu: 15.11.2025.

²⁷ <https://muzeum.sacz.pl/małopolskie-muzea-domowe>, data odczytu: 15.11.2025.

ale też ciekawe świata, jego poznawania. Swoją grupę posiadało też Stowarzyszenie Polskich Muzealników Prywatnych, niemniej jednak, jest ono w stanie likwidacji, dlatego informacje, które możemy przeczytać na ich stronie, mają charakter historyczny.

Muzea domowe na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie – wybrane przykłady

Jak wspomniałam, jednymi z pierwszych członków Sieci były osoby zamieszkujące Dolny Śląsk. To wyjątkowy region, z uwagi na całkowitą wymianę ludności po II wojnie światowej, powiązaną ze zmianami przebiegu granicy na mocy decyzji zawartych w Jałcie i Poczdamie. Mieszkający tutaj, do II wojny światowej, w większości Niemcy zostali zmuszeni do opuszczenia swoich domów i wyjazdu do państwa niemieckiego w jego nowych granicach. Na ich miejsce zaś, została przesiedlona ludność polska wywodząca się z terenów, które po II wojnie światowej przypadły Związkowi Radzieckiego, a więc z Wileńszczyzny, Nowogródziny, Wołynia, Lwowskiego, Tarnopolskiego i Stanisławowskiego²⁸. Na Dolny Śląsk przybyli także, często wraz z ludnością polską, Karaimi, Ormianie, Tatarzy. W wyniku akcji „Wisła”, która miała miejsce w 1947 roku, zostali przesiedleni Łemkowie i Ukraińcy. Z własnego wyboru pojawiły się tu osoby pochodzące z różnych regionów Polski, które przed i po II wojnie światowej znajdowały się w granicach naszego kraju. W wyniku zawartych umów międzypaństwowych mogli wrócić do kraju Polacy z Rumunii, Bośni, Niemiec, Belgii i Francji, a także przybyć uchodźcy wojenni z Grecji, którzy zostali rozlokowani głównie w miastach. Wszyscy oni weszli w posiadanie mieszkań i domów, które wcześniej należały do Niemców. Ci ostatni pozostawili tu swoje dotychczasowe dobra materialne, w tym zdarzało się, że również pamiątki rodzinne. Nowi osiedleńcy, szczególnie pochodzący z byłych Kresów Wschodnich, przywieźli swój nieliczny dobytek oraz cenne i ważne dla nich obiekty pamiątkowe (zdjęcia, dokumenty, dewocjonaalia i inne). W konsekwencji w wielu domach znalazły się przedmioty, będące tu od dawna oraz te przywiezione z poprzedniego miejsca zamieszkania. Stosunek do tych pierwszych bywał różny. To co niemieckie nie zawsze było traktowane z należytym szacunkiem. Niektóre przedmioty były jednak zostawiane i wykorzystywane, na ile to było możliwe, do własnych potrzeb. Często nie wiadano, jak się z nimi obchodzić, jak je obsługiwać, dotyczyło

²⁸ Obecnie Iwano-Frankiowsk.

to szczególnie sprzętów domowych i rolniczych. Części pozbywano się, niszczone. To, co zastano, powszechnie określano mianem „poniemieckie”. „»Poniemieckie« były [...] przedmioty codziennego użytku: kredensy i szafy, stoły i krzesła, maszyny i narzędzia, naczynia i akcesoria kuchenne, ubrania, obrazy na ścianach i weki w piwnicach” [Kuszyk 2019: 8]. Z kolei to, co przywieziono, bywało znakiem identyfikacji, do której nie bardzo chciano się przyznawać w kontaktach z przedstawicielami grup o innym pochodzeniu regionalnym, etnicznym czy narodowym. Tak na przykład było ze strojem ludowym przywiezionym z byłych Kresów Wschodnich, który pozostał w kufrach lub został przerobiony na inną odzież²⁹. Inaczej odnoszono się do wyposażenia kościołów, przywiezionego niejednokrotnie z ziem dotychczasowego zamieszkania, a także świętych obrazów czy figur. W wielu domach możemy natknąć się na nie jeszcze dziś. Równie skomplikowaną historię, naznaczoną „poniemieckością”, miała Opolszczyzna (Śląsk Opolski).

W tym kontekście warto przyjrzeć się inicjatywom prywatnym, ukrytym pod określeniem „muzea domowe”. Wagi zjawisku dodaje fakt, że w 2012 roku MSMD została włączona do regionalnego, dolnośląskiego planu działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, finansowanego ze środków unijnego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Z dużej liczby takich jednostek, działających na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie w ramach MSMD, prezentuję trzy³⁰. Ich dobór ma charakter subiektywny, niemniej wybrałam je z uwagi na to, że są w jakimś stopniu reprezentatywne ze względu na typ, zgromadzone kolekcje (ilość, jakość), sposób ich prezentowania, opracowanie zbiorów, wartości edukacyjne i współpracę z otoczeniem społecznym. Są wśród nich takie, które są prowadzone przez lokalne stowarzyszenia i posiadają osobowość prawną. W związku z tym mogą startować w różnego rodzaju konkursach organizowanych przez ministerstwa, przede wszystkim Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego czy władze lokalne, zarówno samorządowe jak i administracji państwowej. Są też takie, które pozostają w rękach prywatnych właścicieli, należą do konkretnej rodziny. Niektóre z nich nie są udostępniane osobom z zewnątrz, ale gros można zwiedzać. Należy zasygnalizować, że nie jest im łatwo funkcjonować ze względu na fakt, że

²⁹ Z jednej, suto marszczonę spódnicy dorosłej kobiety, można było uszyć dwie lub trzy sukienki dla dziewczynek.

³⁰ Więcej przykładów można znaleźć w tekście Justyny Marcinkowskiej i Pauliny Chmieleckiej, *Problemy. Przypadków kilkanaście*, „Kurier. Notatki z terenu” nr 10/2024.

nie mogą korzystać z dotacji państwowych. Bywa więc, że zaciągają na swoją działalność kredyty. Zdarza się, że muzea domowe są organizowane w ramach gospodarstw agroturystycznych i stanowią dodatkową atrakcję dla wczasowiczów. Bywa, że towarzyszy im mini zoo.

Jednym z wybranych muzeów jest powstała w 2002 roku na Opolszczyźnie, we wsi Biedrzychowice, gmina Głogówek, „Farska Stodoła” prowadzona przez Stowarzyszenie Odnowy Wsi Biedrzychowice. Główną inicjatorką i pomysłodawczynią tego przedsięwzięcia oraz opiekunką zbiorów jest Róża Zgorzelska³¹. Muzeum mieści się w budynkach gospodarczych należących do parafii³², zaadoptowanych na potrzeby wnętrza domu wiejskiego. Otwarcie nowej wystawy stałej *Nasze skarby w Izbie Muzealnej* miało miejsce 25 października 2025 roku. Jej wiążącym tematem jest historia wsi i jej mieszkańców. Można zobaczyć tu m.in. sprzęty użytkowe, meble, artykuły gospodarstwa domowego, porcelanę, dokumenty, książki oraz stroje regionalne. Na ścianach wiszą archiwalne fotografie z lat 1876–1935³³. Nowa, stała wystawa jest efektem realizowanego przez stowarzyszenie projektu, którego celem była nie tylko modernizacja przestrzeni muzealnej, ale też ukazanie lokalnych zbiorów w nowym, atrakcyjniejszym kontekście. Było to możliwe dzięki dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu własnego Narodowego Instytutu Muzeów: „Izby Pamięci”³⁴. Na zakończenie realizacji projektu miała miejsce konferencja, podczas której pracownicy państwowych placówek muzealnych z Opola i Raciborza oraz animatorzy kultury wygłosili referaty poświęcone m.in. XIX-wiecznym gabinetom osobliwości³⁵, technikom inwentaryzacji, sposobom katalogowania i wyborom eksponatów na wystawy, a także koncepcji rozwoju opisywanej placówki muzealnej³⁶. Warto dodać, że „Farska Stodoła” prowadzi nie tylko działalność muzealną, ale również kulturalno-oświatową

³¹ Róża Zgorzelska zasiada w zespole koordynacyjno-programowym MSMD.

³² W 2023 roku proboszcz parafii oraz burmistrz gminy Głogówek podpisali na 10 lat umowę użyczenia przykościelnych nieruchomości z adoptowanymi obiektami gospodarczymi. Z kolei lokalny samorząd wziął na siebie koszty utrzymania mediów, bieżących napraw, wywozu odpadów komunalnych, co z punktu widzenia finansowego jest bardzo istotne dla funkcjonowania tego typu placówek [<https://radio.opole.pl/101,723751,wiejskie-muzeum-w-biedrzychowicach-bedzie-finans>; data odczytu: 3.11.2025].

³³ https://gminaglogowek.info/news_673_farska_stodola_w_nowej_odsloni.html; data odczytu: 2.11.2025.

³⁴ Rok wcześniej, również dzięki dofinansowaniu z tego samego źródła, dokonano inwentaryzacji 1/3 tutejszych eksponatów (1 100 przedmiotów).

³⁵ W gabinetach osobliwości – Kunstkamerach znajdowały się kolekcje dzieł sztuki, numizmatów, zabytków starożytnych, egzotycznych przedmiotów i innych osobliwości. Były one charakterystyczne dla czasów nowożytnych, zwłaszcza XVI i XVII wieku. Tworzone były przez władców, arystokratów do XVIII wieku. Postrzegane jako protoplasty muzeów.

³⁶ <https://terazprudnik.pl/2024/09/nasze-skarby>; data odczytu: 2.11.2025.

i społeczną. W 2022 roku otrzymała nagrodę w Konkursie na Najlepszy Produkt Turystyczny Województwa Opolskiego Certyfikat OROT³⁷ (Opolska Regionalna Organizacja Turystyczna).

Drugim przykładem jest Dom „Skowronki” i „Gottwaldówka” z Dolnego Śląska. Obydwa działają przy gospodarstwach agroturystycznych. Pierwsze prowadzi Renata Czaplińska w Radochowie koło Łądka Zdroju a drugie jej córka – Karina Fuglińska w pobliskich Kątach Bystrzyckich. W „Skowronkach” funkcjonuje Izba Regionalna, która od początku była przestrzenią, w której prezentowano miejscową kulturę tradycyjną i miejscem spotkań oraz działalności edukacyjnej wśród dzieci i młodzieży. Organizowano tu dla miejscowej ludności różnego rodzaju kursy i warsztaty, jak np. białego haftu. Odbyły się też w niej seminaria: *Historia Ziemi Kłodzkiej* z prof. Arno Herzigiem z Uniwersytetu w Hamburgu, *Ziemia Kłodzka – miejsce kultu maryjnego*, *Michał Klahr i jego dzieło*, *Śladami J. Wittiga*, *Rośliny Ziemi Kłodzkiej*, *Pieczenie bagli – tradycyjnych ciasteczek postnych*, *Ziemia Kłodzka przez cztery pory roku*, *Z legendą na saniach*. Prawie od samego początku (tj. od 1998 roku), wraz z postępującymi remontami, również w „Gottwaldówce”, w specjalnie zaadoptowanych do tego celu pomieszczeniach, zaczęto prowadzić działalność wystawienniczą oraz kulturalną. Oferuje ona również pokoje dla turystów. Dzięki współpracy z profesjonalistami – etnografami, artystami, a także stowarzyszeniami i instytucjami, zakres ich działalności jest rozległy a poziom bardzo wysoki [Toczyńska-Rudysz 2012: 28-30].

Trzecim przykładem jest placówka, również z Dolnego Śląska, prezentująca kolekcję, której profil może budzić kontrowersje. Jednak bez wątpienia jest to zbiór związany z najnowszymi dziejami regionu i jako taki wart jest odnotowania. W latach 1945–1993 stacjonowała w Legnicy Północna Grupa Wojsk Armii Radzieckiej (dalej: PGWAR) wraz ze sztabem generalnym, po której pozostało wiele pamiątek. Zgromadził je, w Prywatnym Muzeum Ludowego Wojska Polskiego i Pamiątek po Armii Radzieckiej im. Ludwika Polańskiego w Uniejowicach koło Złotoryi, Michał Sabadach. Muzeum zostało otwarte w maju 1997 roku³⁸ w poniemieckim dworcu, który Sabadachowie otrzymali w lutym 1957 roku, w zamian za mienie pozostawione na byłych Kresach Wschodnich. Michał Sabadach miał wówczas 13 lat. Do 1945 roku właścicielem tej posiadłości była rodzina niemieckiego barona

³⁷ <https://www.visitopolskie.pl/strona/odkrywaj/910-muzeum-wiejskie-farska-stodola-w-biedrzychowicach>; data odczytu: 3.11.2025.

³⁸ 9 maja – w 52 rocznicę Dnia Zwycięstwa, który był obchodzony w Polsce w latach 1945-2015.

Ulricha von Dümichena, wiosną tego roku umieszczono tutaj szpital polowy Armii Czerwonej, a następnie rolniczą spółdzielnię produkcyjną³⁹. Michał Sabadach jest byłym żołnierzem Wojska Polskiego. Utrzymywał liczne kontakty towarzyskie z radzieckimi oficerami⁴⁰. Po raz pierwszy spotkał się z nimi w 1970 roku na zamku w Grodźcu, którym się opiekował⁴¹. Od tego czasu oficerowie radzieccy stali się stałymi gośćmi w jego gospodarstwie w Uniejowicach. Wiele przedmiotów, które zgromadził, otrzymał od nich w prezencie. Kiedy w 1993 roku Armia Radziecka opuszczała Legnicę, wojskowe upominki pożegnalne stały się w życiu Michała Sabadacha normalnością. Jego pierwsza żona była wnuczką radzieckiego oficera. Jednak wraz z wojskiem wróciła z synem do Moskwy.

W Muzeum można zobaczyć m.in. umundurowanie wojska polskiego i jednostek radzieckich stacjonujących w Polsce. Na uwagę zasługują dwa mundury generała lejtnanta podarowane Sabadachowi przez długoletniego dowódcę PGWAR Wiktora Dubynina. W muzeum znajduje się też sprzęt łączności: radioodbiorniki, radiostacje, dalekopisy, telefony polowe, przyrządy pomiarowe i inne urządzenia łączności oraz ekwipunek żołnierski m.in.: hełmy, pasy, manierki, hełmofony, skafandry lotnicze. Uwagę zwraca też kolekcja polskich i radzieckich odznaczeń oraz medali wojskowych: bojowych, pokojowych i rocznicowych. Wśród nich są oryginalne medale z legitymacjami: Za Zdobycie Berlina, Za Wyzwolenie Warszawy, Za Odagę i Order Sławy III klasy (Order Chwały) znaleziony przez Michała Sabadacha przy szczątkach radzieckiego czołgisty. Na ekspozycji można obejrzeć historyczne fotografie, plansze szkoleniowe i propagandowe, mapy sztabowe, półtorametrową drewnianą kopię Orderu Zwycięstwa, która stała w legnickim gabinecie gen. Dubynina [Grębecka 2017: 296]⁴².

Muzeum to nie tylko ekspozycja, ale także odbywająca się tutaj do 2015 roku działalność edukacyjna w zakresie historii – wycieczki szkolne uczniów wraz z nauczycielami. Zbiory muzealne uzupełnia biblioteka z bogatą i niezwykle ciekawą kolekcją zbiorów liczących wiele woluminów i publikacji prasowych, wykorzystywana przez studentów piszących

³⁹ <https://www.24ikp.pl/autorskie/zachwycic/20221219uniejow/art.php>; data odczytu: 20.11.2025.

⁴⁰ Nie był jedynym. Część legniczan, choć nieoficjalnie, utrzymywała kontakty ze stacjonującymi w Legnicy, a także w Jaworze, Świątoszowie wojskami radzieckimi. W ich domach pozostały różnego rodzaju pamiątki po „zaprzyjaźnionej” armii, w których posiadanie wszedł Michał Sabadach.

⁴¹ Wraz z Michałem Żołędziem zorganizował w tym miejscu pracownię plastyczną.

⁴² <https://www.24ikp.pl/autorskie/zachwycic/20221219uniejow/art.php>; data odczytu: 20.11.2025.

prace dyplomowe o losach Polski i Polaków w XX wieku, żyjących w cieniu Związku Radzieckiego⁴³.

Dopóki Michał Sabadach czuł się na siłach, organizował obchody takich świąt, jak: Dzień Zwycięstwa (9 maja), wybuch II wojny światowej (1 września), Odrodzenie Polski (22 lipca) i Dzień Ludowego Wojska Polskiego (12 października)⁴⁴ [Grębecka 2017: 296]. Jego eksponaty „zagrały” w filmach *Mała Moskwa*⁴⁵ i *Fotograf* w reżyserii legniczanina Waldemara Krzystka. Twórca i właściciel Muzeum podejmował u siebie gości z Polski i całego świata, co znajduje potwierdzenie w jego księgach pamiątkowych, które same w sobie stanowią unikalny dokument⁴⁶.

Przedstawione wyżej przykładowe muzea domowe, należące do MSMD, reprezentują trzy podstawowe typy: 1. prowadzone przez stowarzyszenie, 2. będące w rękach jednej rodziny, (funkcje muzealne połączone są z gospodarstwem agroturystycznym), 3. prywatne muzeum, prowadzone przez jedną osobę. Wszystkie one oddziałują na otoczenie społeczne, zarówno to miejscowe, jak i dalsze (szczególnie w przypadku Muzeum Ludowego Wojska Polskiego i Pamiątek po Armii Radzieckiej im. Ludwika Polańskiego). Oprócz funkcji wystawienniczych pełnią również role społeczne, kulturotwórcze i edukacyjne. Przedstawiają bogatą historię i kulturę terenów, na których powstały i biorą udział w tworzeniu narracji o regionalnej specyfice odpowiednio Opolszczyzny i Dolnego Śląska.

Zakończenie

Koncepcja powołania do życia Sieci Muzeów Domowych i nadanie jej międzynarodowej rangi jak najbardziej sprawdza się w praktyce życia codziennego. Brak formalnej struktury i osobowości prawnej nie przeszkadza w rozwijaniu różnych form działalności, które w znacznym stopniu mają charakter cykliczny i obejmują coraz szersze grono osób i instytucji, również poza granicami naszego kraju. Sieć i jej koordynatorzy mają duże zasługi w podnoszeniu na wyższy poziom merytoryczny funkcjonowanie współczesnych muzeów domowych. Dzięki licznym terenowym / plenerowym warsztatom metodycznym i wyjazdom ich uczestnicy zdobywają wiedzę teoretyczną oraz praktyczną. Otrzymują narzędzia, które pomagają

⁴³ <https://www.24ikp.pl/autorskie/zachwycic/20221219uniejiow/art.php>; data odczytu: 20.11.2025.

⁴⁴ Rocznica bitwy pod Lenino.

⁴⁵ Legnica była i jest nazywana małą Moskwą ze względu na liczbę zamieszkujących w niej aż do września 1993 roku Rosjan.

⁴⁶ Więcej na temat muzeum: Kondusza [2012].

im w samodoskonaleniu i które mogą wykorzystać w prowadzeniu placówek muzealnych, gospodarstw agroturystycznych itp. Otwartość na innych, niezamykanie się we własnej przestrzeni domowej, chęć przyjmowania gości, pokazywania coraz lepiej opracowanych i zaaranżowanych wystawienniczo kolekcji, zachęca osoby z zewnątrz do ich podziwiania. Współdziałanie różnych grup i środowisk (naukowców, muzealników oraz właścicieli kolekcji prywatnych), wymiana doświadczeń, dyskusje panelowe są niewątpliwie bogactwem i rozszerzają horyzonty poznawcze. Edukacja, która jest prowadzona w niektórych muzeach domowych, daje możliwość zapoznania się z dziejami i kulturą danego regionu. Wielorakość i systematyczność działań prowadzonych w ramach Sieci stawia ją w gronie podmiotów istotnych dla rozwoju muzeów domowych w Polsce oraz w krajach ościennych.

Bibliografia

Błażewicz Bogusław i in.

2021: *Muzea domowe – ożywianie tożsamości w społecznościach lokalnych Małopolski oraz rozbudowa Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych*, Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu.

Błyśka Marlena, Nasiłowska Katarzyna, Pietrzyk Dominika, Szostak Agnieszka

2025: *Działalność muzeów zrzeszonych w Sieci Muzeów Domowych. Raport z realizacji badania*, Kraków: Instytut Badań Organizacji Kultury.

Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Jaremczyk Joanna oprac.,

2013: *Muzea domowe*, Wrocław.

Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Kamiński Bronisław MK oprac.

2014: *Domáci muzea. Bulletin 2014*, Wrocław.

Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Kamiński Bronisław MK oprac. i red.,

2015: *Muzea Domowe. Informator 2015*, Wrocław.

Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard, Jaremczyk Joanna, Malchar Magdalena red.

2013: *Muzea domowe: poradnik metodyczny 2013*, Wrocław: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.

Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard oprac. i red.,

2016: *Domáci muzea. Bulletin 2016*, Wrocław.

Dunaj Jadwiga, Gładkiewicz Ryszard red.,

2015: *Muzea Domowe. Materiały informacyjno-metodyczne. 1*, Wrocław: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych, Wrocław.

Dziatczyk Anna red.

2016: *Zrodzinnego archiwum. Prace laureatów konkursu edukacyjnego dla dzieci i młodzieży*, Wrocław: Archiwum Państwowe we Wrocławiu.

Folga-Januszewska Dorota, Graczyk Longin, Jaskinis Paweł, Skrobot Wiesław

2024: *Ustawa o muzeach. Propozycje 2024*, „Muzealnictwo” 65.

Gładkiewicz Ryszard red.

2008: *Muzeum a dziedzictwo kulturowe pogranicza. Kudowa Zdrój – tożsamość i zbliżenie*, Kudowa Zdrój: Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego.

Gładkiewicz Ryszard red.

2017: *Muzea Domowe. Materiały informacyjno-metodyczne*. 3, Wrocław: Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych.

Graczyk Longin

2025: *Małe muzea. Inwentaryzacja*, [w:] Marcinowska Maria red., przy współudziale Jadwigi Dunaj i Ryszarda Gładkiewicza, *XVIII Międzynarodowe Forum Muzeów Domowych Muzea prywatne i kolekcjonerzy w Polsce i za granicą. Wybór materiałów pokonferencyjnych*, Nowy Sącz: Muzeum Ziemi Sądeckiej.

Grębecka Zuzanna

2017: *Obcy w mieście. Żołnierze radzieccy w pamięci, doświadczeniu i opowieści legnicz*, Kraków: Wydawnictwo Libron.

Jabłońska Marlena

2017: Rec. książki *Z rodzinnego archiwum. Prace laureatów konkursu edukacyjnego dla dzieci i młodzieży*, „Archiwa – kancelarie – zbiory”, nr 8 (10).

Kamiński Bronisław MJ

2018: *Regionalizm śląski z perspektywy pogranicza*, „Dolny Śląsk”, nr 21.

Kondusza Wojciech

2012: *Sabadach i jego Muzeum Armii Radzieckiej*, Legnica: Wydawnictwo Edytor.

Kuszyk Karolina

2019: *Poniemieckie*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Łaborewicz Ivo

2018: *Archiwalia w kolekcjach prywatnych – znaczenie oraz sposoby porządkowania*, „Dolny Śląsk”, nr 21.

Małopolskie Muzea Domowe

2023: *Małopolskie Muzea Domowe*, [w:] Muzea Domowe. *Kresy i pogranicza kulturowe oraz strażnicy pamięci. Wybór materiałów pokonferencyjnych z Forów Muzeów Domowych w Małopolsce i na Dolnym Śląsku w 2022 i 2023 r.*, Nowy Sącz: Muzeum Ziemi Sądeckiej.

Marcinkowska Justyna, Chmielecka Paulina

2024: *Problemy. Przypadków kilkanaście*, „Kurier. Notatki z terenu”, nr 10.

Marcinowska Maria red., przy współudziale Jadwigi Dunaj i Ryszarda Gładkiewicza

2023: *Muzea Domowe. Kresy i pogranicza kulturowe oraz strażnicy pamięci. Wybór materiałów pokonferencyjnych z Forów Muzeów Domowych w Małopolsce i na Dolnym Śląsku w 2022 i 2023 r.*, Nowy Sącz: Muzeum Ziemi Sądeckiej.

Marcinowska Maria red., przy współudziale Jadwigi Dunaj i Ryszarda Gładkiewicza

2025: *XVIII Międzynarodowe Forum Muzeów Domowych. Muzea prywatne i kolekcjonerzy w Polsce i za granicą. Wybór materiałów pokonferencyjnych*, Nowy Sącz: Muzeum Ziemi Sądeckiej.

Marcinowska Maria

- 2025: *Wstęp*, [w:] Marcinowska Maria red., przy współudziale Jadwigi Dunaj i Ryszarda Gładkiewicza, *XVIII Międzynarodowe Forum Muzeów Domowych. Muzea prywatne i kolekcjonerzy w Polsce i za granicą. Wybór materiałów pokonferencyjnych*, Nowy Sącz: Muzeum Ziemi Sądeckiej.

Michalska Małgorzata

- 2017: *Etniczno-kulturowe zróżnicowanie Dolnego Śląska*, [w:] Przymuszała Lidia, Światała-Trybek Dorota red., *Kulturowo-językowy obraz Śląska*, Opole: Uniwersytet Opolski.

Michalska Małgorzata

- 2019: *Krajobraz kulturowy Kresów Wschodnich we wspomnieniach mieszkańców Dolnego Śląska*, [w:] Przymuszała Lidia, Światała-Trybek Dorota red., *Dziedzictwo kulturowe Śląska. Materiały, analizy, interpretacje*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Michalska Małgorzata

- 2020: *Zachowanie świątecznych tradycji kulinarnych wśród ludności przesiedlonej po II wojnie światowej z Kresów Wschodnich na Dolny Śląsk*, [w:] Przymuszała Lidia, Światała-Trybek Dorota red., *Dziedzictwo kulinarne śląska w nowych kontekstach interpretacyjnych*, Opole: Uniwersytet Opolski.

Michalska Małgorzata

- 2020: *Dolny Śląsk. Tyrolskie domy, wileńskie palmy, ruchome szopki, buncłoki*, [w:] *Folklor Polski. Sztuka Ludowa – zwyczaje – obrzędy*, Warszawa: Wydawnictwo SBM.

Muzea Domowe. Materiały informacyjno-metodyczne. 2

- 2016: Wrocław: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Międzynarodowa Sieć Muzeów Domowych.

Muzea prywatne / kolekcje lokalne. Raport z badań

- 2012: oprac. M. Maciejewska, L. Graczyk, Bydgoszcz: Fundacja Ari Ari.

Toczyńska-Rudysz Krystyna

- 2012: *Droga do „Gottwaldówki”. Współczesna adaptacja gospodarstwa wiejskiego z końca XIX wieku w Kątach Bystrzyckich na Ziemi Kłodzkiej*, „Ziemia Kłodzka”, nr 222.

Toczyńska-Rudysz Krystyna

- 2018: *Podstawowe zasady konserwacji i zabezpieczenia zbiorów. Poradnik dla członków sieci muzeów domowych*, „Dolny Śląsk”, nr 21.

Strony internetowe

<https://ariari.org/raport-muzea-prywatne-kolekcje-lokalne/>; data odczytu 20.11.2025.

<https://dzieje.pl/wiadomości/xvii-miedzynarodowe-forum-muzeow-domowych-rusza-w-czwartek-w-kudowie-zdroj>; data odczytu: 8.11.2025.

https://gminaglogowek.info/news_673_farska_stodola_w_nowej_odsloni.html; data odczytu: 2.11.2025.

<https://muzeum.sacz.pl/małopolskie-muzea-domowe>; daty odczytu: 2 i 15.11.2025.

<https://radio.opole.pl/101,723751,wiejskie-muzeum-w-biedrzychowicach-bedzie-finans>; data odczytu: 3.11.2025.

<https://terazprudnik.pl/2024/09/nasze-skarby>; data odczytu: 2.11.2025

<https://www.zagrodanajedrzejkowce.pl>; data odczytu: 8.11.2025.

<https://www.24ikp.pl/autorskie/zachwycic/20221219uniejew/art.php>; data odczytu: 20.11.2025.

Przepisy prawne

Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 roku z późniejszymi zmianami, Dz.U.2022.385.

Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 roku z późniejszymi zmianami, Dz.U.2024.0.87.

Małgorzata Michalska

International Network of Domestic Museums and the presence of private museums from Lower Silesia and Opole region in it

The initiative to establish the INHM was taken in 2008 by the Polish-Czech Scientific Society, which, alongside the Museum of Folk Culture of the Sudeten Foothills, became its main coordinator. The General Directorate of State Archives, the University of Silesia in Opava, as well as the Slovak Homeland Association were invited to cooperate. Initially, the network included museums from Poland, primarily from Lower Silesia, and later from Lesser Poland and Masovia. It quickly became international. At first, it was the Czech Republic, then Slovakia, as well as Ukraine and Belarus. Today, it brings together holders of 262 collections. The goal of INHM is the registration, documentation, scientific study, and popularization of private collections as a specific form of cultural heritage, primarily from rural areas, and the use of these activities to promote the economic, social, and cultural development of the regions. We can distinguish three basic forms of its activity. These are: forum (the first took place in 2008 in Kudowa-Zdrój, and there have been 18 editions; since 2015, the city of Česká Skalice has joined the organizers, and since 2019, the Museum of the Nowy Sącz region), field workshops (since 2010), as well as publishing activities. It is also worth mentioning its presence in social media. The article also included a descriptions of three example museums from Lower Silesia and Opole region. The diversity and consistency of the activities carried out within the Network place it among the institutions significant for the development of house museums in Poland and neighboring countries.

Keywords: International Network of Domestic Museums, private museums in Poland, Lower Silesia, Opole region

